

Припутень Дмитро Сергійович
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСУ У СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ, НЕ ПОВ'ЯЗАНОВОГО ІЗ ЮРИДИЧНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Чітке та точне дотримання правил поведінки, встановлених для його членів і обов'язкових для них, – необхідна умова повноцінного життя суспільства. Але у своїй діяльності держава не обмежується встановленням тільки обов'язків, а передбачає і систему юридичних гарантій, які мають забезпечувати їх здійснення. Серед гарантій такого забезпечення певна роль належить заходам адміністративно-примусового впливу, які в найзагальнішому вигляді є засобами цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку людини з метою спонукання її до певної, визначеної у правових нормах, поведінки.

В юридичній літературі зазвичай виокремлюють три основних види державного примусу: кримінально-правовий, цивільно-правовий, адміністративно-правовий [1, с. 193]. Усі різновиди примусу розрізняються за підставами та процедурними особливостями застосування. Предметом цього дослідження є адміністративний примус.

Цей адміністративно-правовий інститут протягом багатьох років привертая увагу більшості вітчизняних адміністративістів. Зокрема, на доктринальному рівні приділялася увага адміністративному примусу в адміністративному праві у різні роки, різним його аспектам (праці Д. М. Бахраха, В. К. Гіжевського, Ю. С. Рябова, А. Т. Комзюка, Т. О. Коломоєць, А. П. Ключніченка, О. М. Бандурки, О. Ю. Солманової, О. І. Харитонової та ін.), у працях дисертаційного та публіцистичного характеру – адміністративному примусу у діяльності окремих державних органів – поліції, митних, податкових, охорони праці (дослідження В. Т. Комзюка, Ю. Я. Кінаш, В. П. Чабана, В. В. Серафимова).

Примусу, на думку Ю. П. Битяка, В. В. Зуй та А. Т. Комзюка, властиві певні риси, суть яких зводиться, перш за все, до того, що використовується він публічними органами та їх посадовими особами і лише інколи – судами (суддями) та представниками окремих об'єднань громадян з метою забезпечення потрібної поведінки [2, с. 5–6]. Автори стверджують, що адміністративний примус має низку особливостей, які дозволяють відрізнити його від судового примусу. Такими особливостями є те, що: адміністративний примус використовується у службовому праві для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності; механізм правового регулювання адміністративного примусу передбачає підстави і порядок застосування відповідних примусових заходів; порядок застосування примусових заходів регулюється, як правило, нормами адміністративного права, що включають норми адміністративного законодавства або адміністративно-правові норми актів органів виконавчої влади; застосування адміністративного примусу – це результат реалізації державно-владних повноважень органів публічної адміністрації і лише у винятково встановлених законодавством випадках такі засоби можуть застосовувати судді.

З'ясуванню сутності адміністративного примусу також сприяє аналіз підходів до його визначення. У літературі висловлено багато різних варіантів визначення поняття «адміністративний примус». Наприклад, Д. А. Гавриленко, О. П. Ключніченко визначають адміністративний примус не тільки як сукупність певних заходів, що застосовуються відповідними державними органами до певних суб'єктів, а ще й розкривають його призначення: «... з метою запобігання протиправним вчинкам, притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, забезпечення громадської безпеки» [3, с. 11; 4, с. 91]. На відмінну від них, Ю. С. Рябов при визначенні адміністративного примусу говорить лише про певні заходи, не окреслюючи ні їх види, ні призначення, наголошуючи при цьому тільки на позасудовому характері їх застосування [5, с. 9].

На нашу думку, наведені визначення не дають чіткої уяви про адміністративний примус у службовому праві України, не окреслюють форм його впливу на суб'єктів і не повністю розкривають його призначення. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою, що під адміністративним примусом у службовому праві України необхідно розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії їх негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків, покарання за

вчинення правопорушення [6, с. 19; 7, с. 24]. З огляду на запропоноване визначення, зупинимось детальніше на ознаках адміністративного примусу у службовому праві України, не пов'язаного з юридичною відповідальністю

Адміністративний примус насамперед є примусом правовим і здійснюється тільки на підставі закону. Юридичні норми регулюють, які заходи, за яких умов, у якому порядку, коли можуть застосовуватися [8, с. 492].

Зважаючи на етимологію слова «адміністрація», яке означає «управління» [9, с. 21], адміністративний примус є управлінським примусом. Здебільшого він реалізується органами виконавчої влади. Серед суб'єктів, що застосовують заходи примусу, найголовніше місце, безперечно, належить правоохоронним органам. Вдаючись у своїй діяльності до різноманітних примусових заходів, вони тим самим і функціонують, виконуючи покладені на них обов'язки.

Адміністративний примус, як наголошує А. Т. Комзюк, застосовується до осіб, які не зв'язані відносинами співпідлеглості [10, с. 317]. Особи, наділені правом на застосування адміністративного примусу, не є носіями дисциплінарної влади щодо тих, до кого застосовуються заходи примусу. Особи, які вступають в адміністративні правовідносини з приводу застосування заходів адміністративного примусу, не можуть бути членами однієї і тієї ж організації, органу влади, і замість відносин службової підлеглості у даному випадку будуть присутні відносини позаслужбової підлеглості, у яких суб'єкти, що застосовують адміністративний примус, діють в офіційному порядку як носії державно-владних повноважень, є представниками влади. І тут слід погодитися з думкою О. П. Альохіна [11, с. 264], що в такому разі виключається застосування зазначених заходів керівниками будь-яких державних органів щодо підлеглих їм працівників.

Адміністративний примус переважно застосовується до осіб за незначні правопорушення, що не становлять великої суспільної небезпеки. Цей вид державного примусу не пов'язаний також із застосуванням суттєвих правообмежень до особи, яка піддана дії примусових заходів, із вторгненням у процесуальні гарантії особи. Цю ознаку адміністративного примусу виділив у своїй праці О. П. Ключніченко [3, с. 13], і вона, як уявляється, в низці випадків має практичне обґрунтування.

Для адміністративного примусу, як правильно зазначає В. К. Колпаков [1, с. 196], характерна також численність органів і посадових осіб, яким надано право на його застосування. Адміністративний примус використовується у різних сферах державного управління, найрізноманітнішими посадовими особами. Широким також є коло посадових осіб поліції, які мають право застосовувати заходи адміністративного примусу, багато з них можуть застосовувати усі працівники поліції (адміністративне затримання, використання транспортних засобів громадян та організацій у разі службової необхідності тощо).

Адміністративний примус характеризує також і те, що заходи впливу, які застосовуються у процесі його використання, в багатьох випадках є засобами профілактики правопорушень та злочинів [1, с. 196].

Заходи адміністративного примусу можуть застосовуватися як до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення (а в деяких випадках – і кримінально-правові порушення), так і до осіб, які правопорушення не вчиняли. Наприклад, застосування попереджувальних заходів застосовується з метою забезпечення громадського порядку і громадської безпеки за особливих умов (землетрус, епідемія тощо), коли правопорушення відсутні. Ось чому не можна погодитися з тими авторами, які пов'язують застосування адміністративного примусу тільки з правопорушеннями.

Чітка класифікація заходів адміністративного примусу, як неодноразово відзначалося у правовій літературі [2, с. 7], має не тільки теоретичне, але і практичне значення, а саме: по-перше, вона дозволяє глибше зрозуміти сутність адміністративного примусу як єдиного комплексного поняття, відмежувати його від інших видів державного правового примусу; по-друге, класифікація дозволяє визначити типи та види конкретних його заходів шляхом їх диференціації; по-третє, наукова класифікація заходів адміністративного примусу відкриває вихід у теорію, дозволяє вести теоретичні дослідження за найрізноманітнішими науковими проблемами адміністративного права, у тому числі й з питань забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу [12].

Питання класифікації заходів адміністративного примусу цікавлять науковців уже досить давно. Зокрема, М. І. Єропкін ставив це питання у 1956 р., і вже у цей час він не був першим у дослідженні цієї проблематики [13]. Але, незважаючи на такий термін, вчені так і не дійшли єдиної думки щодо класифікаційних груп, ознак заходів адміністративного примусу. Наприклад, наведемо кілька наявних класифікацій заходів адміністративного примусу. Зокрема, Г. І. Петров розглядав дві класифікаційні групи: адміністративні стягнення, під якими він розумів каральні заходи, і заходи адміністративного забезпечення, тобто заходи примусового впливу, що застосовуються з метою

попередження правопорушень або забезпечення виконання органами управління покладених на них обов'язків [14, с. 299–301].

Д. М. Бахрах наділяє усі заходи адміністративного примусу санкційними властивостями, вважаючи, що існує три типи заходів адміністративного примусу: заходи запобігання, адміністративно-відновні заходи та адміністративні стягнення (покарання) [15, с. 59].

Цікаву класифікацію заходів адміністративного примусу запропонував Л. М. Розін. Критерієм класифікації, на його думку, є мета, з якою відповідний захід застосовується, і саме вона визначає підстави і порядок застосування кожного заходу. Ця класифікація має такий вигляд: 1) адміністративні стягнення, що застосовуються при притягненні до адміністративної відповідальності з метою покарання правопорушника; 2) заходи адміністративного припинення, які використовуються для припинення правопорушення, що вчиняється; 3) заходи процесуального примусу, які дають можливість встановити факт правопорушення, особу правопорушника, скласти документи, передбачені законом; 4) відновні заходи, призначені для поновлення порушеного правопорядку, прав громадян; 5) адміністративно-примусові заходи, що застосовуються з метою попередження правопорушення [16; 5, с. 182–186].

Не заглиблюючись у детальний аналіз зазначених та інших поглядів, на нашу думку, яка, до речі, не розходиться з позицією більшості вчених-адміністративістів [2], найбільш прийнятною є класифікація, запропонована свого часу М. І. Єропкіним. Його трискладова класифікація адміністративного примусу – на заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення і адміністративні стягнення – була кроком вперед щодо попередніх. Її цінність полягала в тому, що, по-перше, вона сприяла виділенню низки приблизно однакових примусових заходів в окремі групи, і, по-друге, в основу внутрішнього системовиділення заходів адміністративного примусу було покладено потрійну мету їх застосування: а) попередження можливих правопорушень та настання небезпечних для суспільства наслідків; б) припинення протиправних дій; в) покарання осіб, винних у вчиненні адміністративних проступків [13, с. 60–68].

Отже, примусом у службовому праві, не пов'язаного із юридичною відповідальністю необхідно розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії їх негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків. Особливістю заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю, є здатність обмежувати права та законні інтереси різних осіб з метою охорони та впорядкування суспільних відносин у державі. Об'єктом зазначеного примусового впливу є фізичні та юридичні особи, які погоджуються з такою діяльністю державних органів щодо самих себе, але, зі свого боку, можуть вимагати від держави проведення (застосування) обґрунтованих та законних заходів примусу. У зв'язку з цим постає важливе завдання – забезпечення законності застосування заходів адміністративного попередження та припинення.

Список використаних джерел

1. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
2. Битяк Ю. П., Зуй В. В., Комзюк А. Т. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : конспект лекцій. Харків : Укр. Юрид. Академія, 1994. 34 с.
3. Ключниченко А. П. Меры административного принуждения, применяемые милицией (Особенности. Классификация. Системовыражение): учеб. пособ. Киев : КВШ МВД СССР, 1979. 87 с.
4. Битяк Ю. П., Богущький В. В., Гаращук В. М. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2000. 520 с.
5. Рябов Ю. С. Административно-предупредительные меры: Теоретические вопросы. Пермь : Кн. Изд-во, 1974. 82 с.
6. Безсмертний Е. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Ун-т внутр. справ, 1997. 155 с.
7. Безсмертний Е. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Ун-т внутр. справ, 1997. 155 с.
8. Комзюк А. Т. Підстави застосування заходів адміністративного примусу. *Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою*. 1999. Т. 18. С. 492–496.
9. Советский энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. 4-е изд. Москва : Сов. Энциклопедия, 1989. 1632 с.
10. Комзюк А. Т. Проблеми реформування законодавства, що регулює адміністративний примус. *Проблеми наукового забезпечення адміністративної реформи в Україні*. 1999. Вип. 2. С. 316–321.
11. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации : учебник. Москва : ЗЕРЦАЛО, ТЕИС, 1996. 640 с.

12. Игитов В. И. Административно-правовые и общественные меры воздействия в области охраны общественного порядка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1965. 16 с.
13. Еропкин М. И., Попов Л. Л. Административно-правовая охрана общественного порядка. Ленинград : Лениздат, 1973. 328 с.
14. Петров Г. И. Советское административное право. Ленинград, 1960. 420 с.
15. Бахрах Д. Н. Административно-процессуальное принуждение. *Изв. вузов. Правоведение*. 1989. № 4. С. 59–64.
16. Розин Л. М. Проблемы классификации мер административного принуждения. *Управление и право*. 1982. Вып. 7. С. 182–186.

Савіщенко Вікторія Миколаївна

декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Верещацька Олесь Андріївна

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ОСВІТИ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Надзвичайно важливим елементом та основою розвитку всієї системи духовно-культурної сфери є освіта. Тож освіта є передумовою розвитку всього суспільства адже рівень освіченості населення значною мірою визначає економічні, політичні й соціальні відносини в суспільстві.

Нові погляди на способи розв'язання низки питань регулювання розвитку освіти у правовій державі відображені у працях: Л. Антошкіної, А. Бутенко, Б. Данилишина, І. Кичко, А. Колота, В. Кременя, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Новікова, І. Сторонянської, В. Сиченка, Л. Янковської та ін.

Стаття 53 Конституції України гарантує кожній людині право на освіту. Доступність освіти забезпечується її фінансуванням із державного та місцевих бюджетів.

Освіта постає фундаментом і гарантією прогресу суспільства в цілому та кожного індивіда зокрема. Освіта є життєво важливим напрямом політики держави та взагалі суспільного життя. Тому її значення в умовах становлення громадянського суспільства зростає, оскільки рівень освіченості кожної особистості, підвищення якості освіти є необхідним елементом для розвитку суспільства та держави в цілому.

У системі конституційних прав і свобод людини і громадянина право на освіту займає одне з центральних місць, оскільки освіта в сучасному світі все більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу. Право на освіту за своїм змістом є складовою частиною всебічного розвитку людини, що, на сьогодні є не тільки вищою метою кожної особистості, а й основним елементом становлення та формування нового порядку в громадянському суспільстві та правовій державі [5].

Освіта – змістовне соціально-політичне та багатоаспектне юридичне явище. Термін «освіта» використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, педагогічної та інших наук. Кожна з наведених наук, досліджуючи освіту, вивчає окремі аспекти її предмета, надає визначення та моделює певні теоретичні положення, які відповідають певним пізнавальним завданням перед наукою. Тому з метою забезпечення ґрунтовного аналізу поняття та сутності конституційного права на освіту доцільно акцентувати також і на досягнення інших наук.

Зокрема, у філософській традиції, особливо за гегелівським пізнанням, під терміном «освіта» розуміють зміст, який є близьким традиційному застосуванню слова «культура» в сенсі культивування людини, а також понять «формування», «формація», «генезис», охоплюючи як процес, так і результат. За Г. Гегелем, перетворення здібностей дозволяє людині долати не тільки природну, але й індивідуальну обмеженість, піднімає людину до «загального». Крім того, Г. Гегель зазначав, людина не володіє інстинктивно тим, чим вона повинна володіти, їй належить це набутти. За цим положенням, він вважав, засноване право на освіту [1]. Отже, у філософському аспекті освіту розуміють як підвищення розумових здібностей людини, які вона повинна набутти самостійно. Освіта передбачає певне формування людини як особистості.